

УДК [14:329.055.4](44)«19»
DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.7>

Лосик Ореста Миколаївна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПОЛІТИКА ФРАНЦУЗЬКИХ «ЛІВИХ» ФІЛОСОФІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: МІЖ ІДЕОЛОГІЄЮ ТА ПРАКТИКОЮ

Взаємозв'язки інтелектуалів і влади у Франції другої половини ХХ століття демонструють чимало суперечливих наслідків таких симбіозів, зокрема в середовищі «лівих» (гошистів). Вони нерідко спричиняють кризи суспільної довіри до неупередженості філософських рефлексій та критичної об'єктивності суджень окремих діячів. Внаслідок надмірної ідеологізації та ситуативної змінності своїх світоглядних переконань публічний інтелектуал перестає бути ефективним медіатором між академічними інституціями та громадським сектором. Оскільки публічність українських інтелектуалів після десятиліть ідеологічних і фізичних репресій лише перебуває на етапі становлення, знайомство із французьким контекстом взаємодій між політикою та філософією є особливо на часі, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою пропонованої статті є розглянути інтелектуально-політичну діяльність представників «гошизму» як одного з провідних напрямів французької соціальної філософії другої половини ХХ століття. Поставлене завдання – проаналізувати специфіку ідейних переконань «лівих» філософів у двох аспектах: 1) їх світоглядна еволюція в умовах демократично-ліберального устрою; 2) особливості співвідношення теоретичних ідеологем із практичними вимірами публічної відповідальності та громадянського сумління.

Застосовано такі методи: із загальнонаукових – аналогії, порівняння, узагальнення, системний, із конкретно філософських – діалектичний та аксіологічний підходи.

Досягнуті такі результати: стверджено помітний вплив гошистів на формування інтелектуального життя повоєнної Франції. Обґрунтовано взаємопов'язаність їх активності у філософській та політичній площинах та підтверджено тезу про її відповідність типовій поведінковій моделі публічного інтелектуала, характерній для французької (і загалом західної) традиції. Проаналізовано специфіку розвитку «лівого» дискурсу впродовж кількох десятиліть другої половини ХХ століття в напрямі поступової втрати ним популярності та пошуку нових способів перетривання марксистських ідеологем в умовах громадянського суспільства. На прикладі діяльності вибраних «лівих» філософів (Ж.-П. Сартр, Ф. Фюре та ін.) простежено зміну їхніх світоглядно-ціннісних орієнтацій та певну розбіжність здійснених власних виборів із деклараціями про інтелектуальну і громадянську відповідальність. Доведено, що саме «лівим» французьким філософам притаманний високий рівень ідеологічного комфортизму, велика лояльність до власних політичних уподобань та безкритичність і стриманість у справедливій переоцінці комуністичного досвіду тоталітаризму.

Ключові слова: публічність, інтелектуальна політика, гошизм, влада, ідеологія, відповідальність.

Вступ. Чимало французьких науковців, особливо у сферах соціальних і суспільних наук, періодично долучаються до активного публічного обговорення значущих для демократичних спільнот питань свободи, вибору, відповідальності. Нарівні з митцями, урядовцями, експертами вони становлять групу т. зв. нефізичних працівників (за Р. Ароном), головна мета діяльності яких полягає в утримуванні, переказі та поширенні базових принципів, які уповноважують спільне життя громадян у державі. Досі не вдалося знайти способу, який би відмежовував вченого від повсякденності, зв'язків (усвідомлюваних чи неусвідомлюваних) із певним класом, системою вірувань, соціальним становищем або від звичайної суспільної активності [6]. У Франції це характерна і традиційна риса національної культури філософування.

Схильність французьких філософів до публічності робить можливою їх участь у політичному житті країни та формує певну інтелектуальну політику, яка може суттєво впливати на світоглядні переконання своїх репрезентантів та, зрештою, й ширші кола громадськості [5]. Бажання бути залученим до т. зв. дискурсу влади (за М. Фуко) впливає на ціннісні змісти інтелектуальної відповідальності за виголошені тези та зменшує опірність філософської незаангажованості перед ідеологічними маніпуляціями.

Мета та завдання. Метою пропонованої статті є розглянути інтелектуально-політичну діяльність представників «гошизму» як одного з провідних напрямів французької соціальної філософії другої половини ХХ століття. Поставлено завдання – проаналізувати специфіку ідейних переконань «лівих» філософів у двох аспектах: 1) їх світоглядна еволюція в умовах демократично-ліберального устрою; 2) особливості співвідношення теоретичних ідеологем із практичними вимірами публічної відповідальності та громадянського сумління.

Методи дослідження. Із загальнонаукових застосовано методи аналогії (виокремлено схожі моделі поведінки низки «лівих» філософів), порівняння (проаналізовано явище французького гошизму в оцінках як його представників, так і критиків). За допомогою методу узагальнення виокремлено основні орієнтири еволюції «лівого» світогляду у повоєнній Франції. Системний метод був використаний для розгляду гошизму як одного зі структурних складників інтелектуального французького простору. Діалектичний підхід допоміг поглибити розуміння змінності і сталості ідеологічних переконань гошистів, а завдяки аксіологічному підходу з'ясовано суперечність між теоретичними ідеологемами, які підтримують «ліві» філософи, та наслідками їх практичної реалізації.

Результати. На відміну від інших країн Європи, у Франції носії «лівих» переконань (гошисти) зберігають стійку, більшу чи меншу, популярність в академічних наукових колах і соціальному житті. Неперервне, починаючи від 1789 р., перебування цього блоку в опозиції посприяло поширенню поглядів про спільну солідарність усіх згуртованих у ньому представників. Вже з часів Французької революції «ліві» настрої ототожнювалися з «поступом» та «свободами» і подавалися як помічні практики боротьби за соціальні реформи і проти панівної меншості.

Водночас гошизм становив один із вимірів суспільно-політичної та ідеологічної кризи колективного французького світогляду, який «завис» між республіканським і монархічним устроями. Відомий філософ Р. Арон пов'язує популярність «лівих» настроїв із традиціями культурно-публічного та політично-громадянського мислення, що історично склалися у Франції. Він пише: «(Ми) мали надто багато республік і занадто (а можливо, й замало) *founding fathers*. (Ми) мали чимало конституцій, і жодна не виявилася тривкою. Демократія та лібералізм (у європейському сенсі слова) були багаторазово розділеними <...> Оборонці свободи надто часто не були демократами в тому розумінні, що більше переймалися обмеженням влади народу та збереженням певних решток минулого ладу <...> Тому політична філософія невпинно розмірковувала над долею устрою, повноважною засадою якого є суверенність нації, а метою чи принаймні однією з остаточних цілей – особисті свободи» [9, с. 20–21].

Проте в другій половині ХХ століття світогляд «лівих» пройшов великі зміни. У 1950-х і під кінець 1960-х років його базові характеристики справді надихали помітну частину французьких інтелектуалів, політиком, самих філософів і суспільство загалом. До початку 1970-х років щоденно видавалися «червоні» газети, періодичні інформаційні бюлетені, провадилася агітаційна робота з «вивільнення» особи та підготовки її до повалення як «занепалого» буржуазного суспільства, так і «пережитків», втілених у звичаях, історичній пам'яті, національному самоусвідомленні. Травень 1968 року поширив захоплення маоїзмом, геваризмом і китайською культурною революцією, примножив прихильників не лише соціалістичної революції та анархічних троцькістів, а й новітніх течій, серед яких екзистенціалізм, постструктуралізм, гендерні студії. У той час, як зазначає А. де Бенуа, «інтелектуали активно бралися за справу»: університетські й суспільні бунти здійснювалися під проводом полум'яних публічних виступів філософів Ж.-П. Сартра, С. де Бовуар, Ж.-Л. Годара, Ф. Солерса та ін. [3, с. 184]. Вони намагались на

практиці продемонструвати перевагу екзистенціальних асоціальних цінностей і «відчужених» способів життя. «Комунізм» став одним із ключових слів дискурсу свободи в багатьох французьких інтелектуалів 1960–1970-х років.

Велике значення для ідейного підґрунтя «лівого» дискурсу, зокрема екстремістського бунтарства в «червоному травні» 1968 року, мала філософська та громадянська позиція Ж.-П. Сартра. Присвоювана екзистенціалістами роль головних пробуджувачів цілковитої індивідуальної непокори будь-якому панівному суспільному ладу та ідеалізація «свободи», яка набувається від самого народження, упродовж кількох десятиліть мали потужний вплив на масову, переважно молодіжну, свідомість. Під цим кутом у сучасній історії французької політичної філософії допустимо проводити паралелі між гошистами і частиною екзистенціалістів на базі спільної підтримки марксистсько-комуністичних уявлень про свободу.

Як практика та теорія гошизм декларував постійну опозиційність до норм тогочасної політичної культури, що спираються на принципи ліберальної демократії. Одні з провідних ідеологів гошизму А. Горц (близький товариш Ж.-П. Сартра по співраці в журналі «*Temps modernes*») та Е. Морен основну причину дедалі більшого відчуження особи в суспільстві та утискування її природних і громадянських прав вбачали в класовому характері поділу праці. Він, переконували філософи, передбачає існування ієрархічних структур не тільки в матеріальному виробництві, а й у культурних, духовних, ідеологічних сферах життєдіяльності індивідів. Критикуючи капіталістичний спосіб виробництва та індустріалізацію, вони ставили під сумнів сам дотеперішній принцип функціонування західної цивілізаційної парадигми. Наукові знання, технології, весь ідейний пласт культури нарівні з бюрократією та насильством державного апарату нарощували утиски будь-яких свобод особистості, «замість добробуту, щастя, свобод, життя відтепер приносили бідність, страждання, рабство, розруху» (Е. Морен) [1, с. 114].

Гошизм підтримував ситуацію протистояння «застарілим» соціальним ідеям і «повазі до відомого порядку», підозрював будь-які натяки на «інституціоналізацію» та хоч найменшу «регламентацію». Аналітики немарксистських концепцій С. Айвазова та С. Веліковський свого часу зазначили: «В уявленні французьких гошистів революція наших днів – це передовсім розрив <...> перегляд самої логіки суспільного прогресу, що забезпечується матеріально-технічним зростанням, щоби більше, це перегляд усіх нагромаджених багатств культури» [1, с. 115–116]. Однак «ретроградно-романтична втома» та «революціонаристська фразеологія» цілком позбавили їх авторів змоги запропонувати реальну, практичну альтернативу поточному розвитку знань і культурних вмінь європейської цивілізації. Водночас цитовані дослідники твердили: «Гошизм <...> виявився цілком безпомічним у спробах підвести концептуальне підґрунтя під свої легковажні політико-ідеологічні конструкції <...> завдяки допомозі ззовні, з боку опікунів – лівих інтелектуалів, він усе-таки спромігся набути деякого спекулятивно-світоглядного обрамлення у вигляді помітної кількості творів мислителів і вчених як старшого покоління, так і досить молодих, проте доволі вправних у теорії, які вже встигли набути голосні імена і в самій Франції, і за її межами» [1, с. 110].

Р. Арон наполягав на тому, що «міт лівиці» як єдиної опозиційної сили (спершу проти *ancien régime*, згодом проти капіталізму) не має під собою жодних історичних і методологічних підстав. Як активний учасник формування інтелектуального французького пейзажу, він переконаний: «Партія руху є міфом опозиціонерів, який не відповідав навіть виборчій дійсності» [2, с. 22]. Фундаментальне підґрунтя її світогляду – марксизм сам «дав формулу, яка водночас забезпечувала безперервність і позначила би розрив між учорашньою лівицею та сьогоднішньою» [2, с. 23]. Тому єдність лівих у Франції, вважав вчений, радше затінювала, а не віддзеркалювала реалії світоглядної емансипації в цій країні.

Марксистська думка, надзвичайно популярна в перші повоєнні десятиліття у Франції, пережила серйозне знецінення в 1970-х роках. Гаряча «ліва» риторика поступово втрачала теоретичне значення, а водночас соціальну актуальність. Представники популярного в Західній Європі екзистенціалізму, керовані А. Камю, Ж.-П. Сартром, С. де Бовуар, із часом відмежовувалися від проголошуваних тез про відчуження індивіда в буржуазно-капіталістичному суспільстві.

Привабливі гасла безмежної свободи, які десятиліттями підтримувалися навіть на філософських кафедрах «буржуазних» університетів, не витримали суперництва з уявленими фактами про «дійсне обличчя» соціалізму, практично втіленого марксизму та комуністичного терору. Не на користь політичним деклараціям гошистів та їхньому публічному реноме свідчила нерозголошена або й нехтувана впродовж певного часу інформація про радянські репресивні чистки та інші «докази пекла» (А. Глюксман). Тим не менше навіть за таких обставин ліва інтелектуальна «богема», не стримуючись у критиці злочинів фашизму, старанно уникала рівнозначного засуду злочинів радянської диктатури. Саме тому, вочевидь, немає підстав зараховувати лівий дискурс до антитоталітарних [8, с. 694].

Водночас розвінчування комуністичної системи несподівано увиразнило специфічні риси багатьох провідних «лівих» інтелектуалів і філософів, а саме: їхній конформізм у реагуванні на актуальні світоглядні зміни та їх оцінку. Він полягав у пристосуванні ліворадикальних закликів до лібералістської доктрини, зокрема в ідеях «індивідуального суверенітету», «політичного екологізму» (А. Горц), «мінімальної держави» (Б.-А. Леві), альтернативних субкультур (К.-І.-Ж. Бруаєлі). Це спостерігаємо, зокрема, на прикладі інтелектуальних біографій багатьох мислителів Франції, особливо екзистенціалістів і марксистів. Прикметно, що жоден французький філософ після смерті одного з захисників «войовничої свободи» Ж.-П. Сартра – «батька всіх помилок і всіх зречень власних поглядів» (за Ж.-Ф. Ревелем) – не назвав себе ані його послідовником, ані його прямим учнем.

Ідеологічну «перекваліфікацію» поборників капіталістичного «насильства», що почали співпрацювати з раніше не сприйнятним режимом, підтвердив із часом і сам колишній «лівий» діяч й член Комуністичної партії Франції (до 1956 року), філософ Ф. Фюре. На його думку, така поведінка найчитаніших тоді авторів (Г. Маркузе, М. Фуко, Л. Альтюсера) мотивувалася прагненнями «зберегти інтелектуальні переваги революційної ідеї серед соціального комфорту» [8, с. 779]. Саме ж марксистське вчення розглядалося доволі еклектично та вибірково. Принаймні так його сприймала європейська, в тому числі французька, студентська молодь: «Щоразу вона шукала для нього нове вбрання, відмінне від того, що міг їй запропонувати московський гардероб» [8, с. 773], а під час гучних маніфестацій за класову рівність і побудову нового суспільства зовсім не прагнула по-справжньому поєднуватися і співпрацювати з робітничими рухами.

Сам Ф. Фюре, оцінюючи через сорок років «ліві» сторінки власної біографії, вважав, що зробив «невдалий вибір», однак про нього не шкодував. Він згадував про своє «колишнє засліплення без поблажливості, але спокійно», вважаючи, що вчасно «вилікувався від псевдорелігійної самовіддачі в політичній боротьбі» [8, с. 13].

За такий підсумок його особисто і усіх «лівих» як таких гостро критикує інший відомий французький інтелектуал Ж.-Ф. Ревель. Він не вірить в їх остаточний розрив із марксистсько-ленінською ідеологією і вважає його «поверховим», позірним, таким, що засвідчує нерозуміння або приховування її істинних принципів. Гошисти, своєчасно виступаючи проти того, що колись шанували, лише отримали «змогу двічі долучитися до плину історії, не полишаючи плину повсякдення» [7, с. 35]. Публічно самоочищуючись заради збереження своєї репутації і статусу, вони лише спромоглися ритуально «згладити помилки минулого, а не вирвати їхній корінь» й, основне, уникнули критики «нових проявів комуністичного тоталітаризму, яких той набув» [7, с. 36–37].

Висновки. Впродовж кількох десятиліть другої половини ХХ століття «ліві» французькі філософи демонстрували модель поведінки інтелектуала, який швидко змінював ідейні переконання, прагнучи бути причетним до дискурсу влади. Такий стиль ані допомагав утверджувати серед широкої публічності повагу до гідності, морального сумління, патріотизму, ані застерігав однозначно від антицінностей, які пропагували тоталітарні режими ХХ століття, в тому числі й комуністичний.

Парадоксально, що захисниками утопічної радянської системи ставало чимало осіб з вищою освітою, тобто здатних до аналізу й критичної рефлексії, але навіть після розвінчання

її «шарму» вони знаходили виправдання існуванню та поваленню тоталітарного комуністичного режиму, а це вже межує з культурним виродженням [8, с. 12]. Водночас некритичне замилювання СРСР підштовхувало багатьох інтелектуалів не просто уявляти чимало недоліків ліберального устрою й вад капіталізму, а абсурдно прагнути зруйнувати їхні позитивні здобутки, тобто, іншими словами, знищити «демократичну цивілізацію як таку» [7, с. 162].

Спостережені дилеми співвідношення теоретичних ідеологем та їх практичних змістів свідчать не тільки про особливості світоглядної еволюції гошистів, але й у широкому розумінні – про культурно-ментальну схильність французького інтелектуального середовища до ілюзорних уявлень. Широка популярність «лівих» ідей добре ілюструє перевагу уяви над реальною дійсністю, що засвідчує «розрив між пережитим досвідом та інтелектуальним тлумаченням цього досвіду» [7, с. 160].

Новітня французька сучасність рухається в напрямі ідеологічної нейтральності: якщо раніше відповідь на запитання про трактування комунізму й радянської системи могла спричинити те, що «брати, товариші, друзі розлучаються назавжди» [2, с. 56], то вже під кінець століття «слова «правий» і «лівий» втратили сенс: економічніше змінити стиль мислення, ніж стиль життя» [4, с. 266]. Тим не менше сила ілюзій, відповідно спроектована в демократичний публічний простір, здатна «повернути собі колишнє захоплення комуністичною ідеєю» вже в нових формах [8, с. 793]. Ці можливості великою мірою залежать від нових поколінь філософів та інтелектуалів і не лише у Франції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазова С.Г., Великовский С.И. «Гошизм» как разновидность современной леворадикальной мысли / С.Г. Айвазова, С.И. Великовский. *Французская философия сегодня: Анализ немарксистских концепций* / отв. ред. И. Вдовина. Москва, 1989. С. 110–121.
2. Арон Р. Опій інтелектуалів : монографія / пер. з франц. Київ : Юніверс, 2006. 272 с.
3. Бенуа А. де. Против либерализма: к четвертой политической теории : монография / пер. с фр. Санкт-Петербург : Амфора, 2009. 477 с.
4. Дебре Р. Інтелектуальна влада у Франції : монографія / пер. з франц. Київ : Дух і Літера, 2008. 308 с.
5. Лосик О.М. Соціально-політичні виміри французького інтелектуального середовища другої половини ХХ ст. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2019. № 3 (44). С. 56–63.
6. Пролеев С., Єрмоленко А. Публічна філософія: освітні та соціальні можливості. Круглий стіл «Філософської думки». *Філософська думка*. 2019. № 1. С. 6–39.
7. Ревель Ж.-Ф. Відживлення демократії : монографія / пер. з франц. Київ : Критика, 2004. 592 с.
8. Фюре Ф. Минуле однієї ілюзії. Нарис про комуністичну ідею у ХХ столітті. : монографія / пер. з франц. Київ : Дух і літера, 2007. 810 с.
9. Aron R. Esey o wolnościach : monografia / przekł. z fr. Warszawa : Fundacja Aletheia, 1997. 204 s.
10. Aron R. Opium intelektualistów : monografia / przekł. z fr. Warszawa : Wydawnictwo Literackie «MUZA SA», 2000. 360 s.

REFERENCES

1. Aivazova S.G., Velikovskiy C.I. (1989) «Goshizm» kak raznovidnost' sovremennoj levo-radikal'noj mysli [«Gauchisme» as a form of modern far-left thought]. In *French Philosophy Today: Analysis of Non-Marxist Concepts* (pp. 110–121). Moskva : Nauka [in Russian].
2. Aron R. (2006). Opij intelektualiv [The opium of the intellectuals]. Kyiv : Yunivers [in Ukrainian].
3. Benoist A. de. (2009). Protiv liberalizma: k chetvertoj politicheskoy teorii [Against liberalism: to fourth political theory]. Sankt-Peterburg : Amfora [in Russian].
4. Debray R. (2008). Intelektual'na vlada u Frantsii [Intellectual power in France]. Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].
5. Losyk O.M. (2019). Sotsial'no-politychni vymiry frantsuz'koho intelektual'noho seredovyscha druhoi polovyny XX st. [Socio-political dimensions of the french intellectual environment in the

second half of the 20th c.]. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia*. № 3 (44). Pp. 56–63 [in Ukrainian].

6. Proleiev S., Yermolenko A. (2019). Publicna filosofia: osviti ta sotsial'ni mozhlyvosti. Kruhlyj stil «Filosofs'koi dumky» [Public philosophy: educational and social opportunities. Round table discussion of the «Philosophical Thought»]. *Filosofs'ka dumka*. № 1. Pp. 6–39 [in Ukrainian].

7. Revel J.-F. (2004). Vidzhyvlennia demokratii [Revival of democracy]. Kyiv : Krytyka [in Ukrainian].

8. Furet F. (2007). Mynule odniiei iliuzii. Narys pro komunistychnu ideiu u XX stolitti [The passing of an illusion: the idea of communism in the twentieth century]. Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].

9. Aron R. (1997). Esej o wolnościach. Warszawa : Fundacja Aletheia [in Polish].

10. Aron R. (2000). Opium intelektualistów. Warszawa : Wydawnictwo Literackie «MUZA SA» [in Polish].

Losyk Oresta Mykolaivna

Candidate of Philosophy,

Associate Professor of the Department of Philosophy
of Ivan Franko National University of Lviv

1, Universytetska str., Lviv, Ukraine

INTELLECTUAL POLITICS OF THE FRENCH “LEFTIST” PHILOSOPHERS OF THE SECOND HALF OF THE 20TH C.: BETWEEN IDEOLOGY AND PRACTICE

The interconnections of intellectuals and power in France in the second half of the 20th century demonstrate many contradictory consequences of such symbioses, in particular in the environment of «leftists» (gauchists). They result in the crisis of confidence in the impartiality of philosophical reflections and the critical objectivity of the judgments of some prominent figures. As a consequence of excessive ideologization and situational change of worldviews, the public intellectual ceases to be an effective mediator between academic institutions and the public sector. Since the publicity of Ukrainian intellectuals after decades of ideological and physical repression is still in its formative stage, the familiarity with the French context of the interaction between politics and philosophy is especially timely, which constitutes the topicality of the present research.

The aim of the present article is to consider the intellectual and political activity of the representatives of “gauchisme” as one of the popular directions of French social philosophy of the second half of the 20th century. The task is to analyze the specifics of the ideological beliefs of “leftist” philosophers in two aspects: 1) their worldview evolution in the context of a democratic-liberal system and 2) peculiarities of correlation of the declared theoretical content with practical dimensions of public responsibility and civic conscience.

The general scientific methods that have been applied in the research are the following: analogy, comparative, method of generalization and systemic method. The specific philosophical methods used herein include dialectical and axiological approaches.

With their help, the following results were achieved: the considerable influence of gauchists on the formation of the intellectual life of post-war France was confirmed. The interconnectedness of their activity in the philosophical and political domains was substantiated, and the thesis of its correspondence to the typical behavioral model of the public intellectual that is typical for the French (and generally Western) tradition was affirmed. The peculiarities of the development of the “left” discourse over the last two decades of the second half of the 20th century was analyzed in the direction of its gradual loss of popularity and the search for new ways of enduring Marxist ideologemes in civil society. On the example of the activity of the chosen “leftist” philosophers (J.-P. Sartre, F. Furet, etc.), the change of their worldview and value-based orientations, as well as a certain discrepancy of the choices made with the declarations of intellectual and civil responsibility were traced. It is proved that these are the «leftist» French philosophers, who are characterized by the high level of ideological conformism, great loyalty to the error of their own political preferences, as well as non-criticality and restraint in the just reassessment of communist totalitarian experiences.

Key words: publicity, intellectual politics, gauchisme, power, ideology, responsibility.